

A FORRADALOM TÁRSADALMI-GAZDASÁGI ALAPJAI

RANKO KONČAR

A jugoszláv népfelszabadító harc kezdettől fogva társadalmi változásokkal járt, amelyek 1944 végéig elsősorban a forradalmi hatalomváltásban nyilvánultak meg. Jóval lassabban és jóval kisebb mértékben jutottak azonban kifejezésre a társadalmi-gazdasági viszonyokban.

E téren forradalmunk sajátos fejlődése miatt nem történhettek jelentősebb változások. Forradalmunk szocialista jegeit ugyanis elsősorban a népfelszabadító harc erősödése határozta meg. A mozgalom vezetősége úgy értékelte, hogy a szocialista-gazdasági kérdések túl korai feszegetése a tömegbázis csökkenésével járt volna, márpedig csakis a népfelszabadító harc teremthetett alapokat a Jugoszláv Királyság egész társadalmi rendjének megdöntéséhez. A mozgalom vezetősége ezért a népfelszabadító harc első éveiben nem szorgalmazott radikális társadalmi-gazdasági változtatásokat, — az iparban, a kereskedelemben és a mezőgazdaságban egyaránt a magántulajdon sérthetlenségéért és a magánkezdeményezés szabadságáért szállt síkra. A népfelszabadítási szervezetek intézkedései a háború idején főleg a megszállók támogatóinak megbüntetésére korlátozódtak, és nem osztályszempontokból indultak ki. A megszállók illetve a népfelszabadító harc iránti viszonyulás volt a polgári erőkkal szembeni szociális-gazdasági intézkedések fő mércéje.

A háború és a forradalom egyes éveiben igen eltérő kiterjedésűek voltak a burzsoá vagyon elkobzásával kieszközölt társadalmi-gazdasági változások, de annál inkább bővültek és mélyültek, minél inkább kiéleződött a politikai polarizáció a megszállók iránti viszony kérdésében. A mozgalom vezetősége ugyan nem hirdette meg a társadalmi-gazdasági viszonyok jövődombeli jellegét és az esetleges változásokat, de kezdettől fogva azt az álláspontot képviselte, hogy nem térhetnek vissza a régi viszonyok, és hogy a népfelszabadító háború nem ér véget csupán az ország felszabadításával és a politikai hatalom megszerzésével. Úgy értékelte, hogy kérdéssé válna a forradalom továbbfejlődése és az addig megszerzett politikai hatalom is, ha fennmaradnának a régi viszonyok,

és ha a népfelszabadító mozgalom kizárólag katonai és politikai pozíciókra támaszkodna. A háború befejező szakaszában ezért a népfelszabadító mozgalomnak mindenképpen a társadalmi-gazdasági viszonyok mélyére kellett hatolnia.

A szociális-gazdasági kérdések előtérbe helyezése időben megegyezik az ország keleti részeinek végleges felszabadításával, és a belgrádi Tito—Šubašić-megállapodás megkötésével. Mindezen körülményeket szem előtt tartva a JKP arra törekedett, hogy még az ország teljes felszabadítása előtt erőfölényt szerezzen a társadalmi-gazdasági viszonyok területén, és hogy megteremtse a forradalmi hatalom anyagi alapjait. Ebben az időszakban már kialakultak az ehhez szükséges feltételek. A népfelszabadító hadsereg illetve a Jugoszláv hadsereg már döntő katonai tényező volt a jugoszláv hadszíntéren, az ország nagy részén megszilárdult a forradalmi hatalom; a Népfront keretében a JKP vezetésével megvalósult a munkásosztály és a parasztság szilárd szövetsége.

A szocialista forradalom jellegéből eredő társadalmi-gazdasági változások vagyonekobbzás, vagyonzárlat, földreform és államosítás útján valósultak meg. Sokkal kisebb mértékben ugyan, de sajátos módon sújtották a tőkésosztályt a háborús haszon és a megengedett határokon felüli pénzüsszegek elkobzására vonatkozó intézkedések is. A jugoszláv tőkésosztály vagyonának kisajátítását a Jugoszláv Népfelszabadító Antifasiszta Tanács elnökségének 1944. november 21-én hozott határozata irányozta elő. E szerint Jugoszlávia területén le kell foglalni a harmadik birodalom vagyonát, a harmadik birodalom polgárainak vagyonát; a német nemzetiségi csoport vagyonát, kivéve azokét, akik a népfelszabadító hadseregben harcoltak; a háborús bűnösök és támogatóik vagyonát, valamint azokét, akiket a polgári vagy a katonai bíróságok vagyonekobbzásra ítélték, tekintet nélkül állampolgárságukra, jugoszláv állampolgárok esetében pedig tekintet nélkül arra, hogy az országban vagy külföldön tartózkodnak-e. Ugyanakkor államigazgatás alá helyezik azoknak a vagyonát is, akiket a megszállók elhurcoltak és azokét is, akik megszöktek az országból. A kisajátítás egyaránt kiterjedt az ingóságokra és az ingatlan vagyonra. A vagyonekobbzás ugyan csak részleges, nem átfogó intézkedés volt, de a tőkésosztályt jórészt megfosztotta gazdasági hatalmától. 1945 végéig pedig a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaságban már államosították a gyáripár 55%-át, a bányák 70%-át, a nehézfémkohászat 90%-át, a kőolaj-kitermelés 100%-át, és a könnyűipár 60%-át.

A Jugoszláv Népfelszabadító Antifasiszta Tanács határozatai értelmében kisajátították a német nemzetiségi csoport tulajdonában levő 618 761 hektárnyi földterületet, összesen 119 451 birtokot: Vajdaságban 92 039-et, Horvátországban 18 612-t, Szlovéniában 5277-et, Bosznia-ban pedig 3523-at.

Ebben az időszakban a gazdasági élet egyes területein, így például a

kereskedelemben és az építőiparban még fennmaradt ugyan a magántulajdon, de a tőkésosztálynak már nem volt nagy hatása a gazdasági viszonyokra. Az említett intézkedések megvalósítása során a JKP szembekerült a jugoszláv gazdaságba befektetett külföldi tőke jelentős erejével is. Ezt a tőkét a küszöbönálló béketárgyalásokkal kapcsolatos nemzetközi szempontok miatt nem kobozhatták el. A külföldi tőke 49,51%-kal vett részt az egész jugoszláv iparban, egyes iparágakban pedig jóval nagyobb arányban is: a fémkohászatban 90,9%-kal, a fémfeldolgozásban 55,8%-kal, a vegyiparban 73,6%-kal, a textiliparban 61,4%-kal, a faiparban pedig 51,4%-kal.

Az ilyen nagyarányú külföldi befektetés veszélyeztette az ország gazdasági függetlenségét. Mivel a tőkésosztály vagyonának a Jugoszláv Antifasiszta Népi Tanács határozata alapján végzett elkobozása után sem alakult ki teljességgel az állam gazdasági monopóliuma, a külföldi tőkét zárolták, — a végleges bírósági döntésig államigazgatás alá helyezték.

Ahhoz, hogy maradéktalanul megvalósulhasson az állam gazdasági monopóliuma és hogy tervgazdálkodást lehessen folytatni, végleges megoldást kellett találni a zárolt vagyon problémájára. A JKP Központi Bizottságának Politikai Bizottsága 1946. szeptember 22-én tárgyalta ennek a vagyonnak a teljes államosításáról, a nemzetgyűlés pedig már ebben az évben, december 5-én elfogadta az államosításról szóló törvényt. Az államosítást, amellyel törvényesítették a már fennálló helyzetet, 1946 végén hajtották végre, és ezzel formálisan is felszámolták a magántulajdont. Az államosítás valójában a birtokviszonyok változásának megkésett aktusa volt, de nem csupán teohnikai, hanem rendkívül fontos politikai jellegű intézkedésnek tartották. Az államosításról szóló törvény kiterjedt a 42 gazdasági ágazat állami és köztársasági jelentőségű vállalataira. Felölelt minden iparágat és a bányászatot; az építőipart, a bankrendszert és a biztosítási rendszert; a gyógyfürdőket és a gyógyvizeket; a nagykereskedelmet, a közlekedést stb. Teljesen felszámolták a magánszektorát a szövetségi és köztársasági jelentőségű gyáriparban, a bankrendszerben, a közlekedésben és a nagykereskedelemben. A helyi jelentőségű ipar 70%-a is állami tulajdonba került.

Ezt a törvényt 1948. április 28-án újabbal egészítették ki, amely még inkább kiterjesztette az államosítást. Csak a kisipari üzletek és a kisebb kézműipari vállalatok maradtak magántulajdonban, de a tervgazdálkodás keretében ezek is állami ellenőrzés alatt álltak.

Az ország társadalmi-gazdasági struktúrájában történt általános változásokkal együtt jártak az agrár birtokviszonyok forradalmi változásai is. Ezek már a felkelés kezdete óta kibontakoztak az ország minden vidékén, de a népfelszabadító harc és a történelmi körülmények sajátosságai folytán különféle módon valósultak meg: a bérviszonyok és a kolónusi rendszer megszüntetésétől, az ellenség vagyonának zárolásától és

elkobzásától kezdve a földreform bizonyos intézkedéseiig. A háború befejező szakaszában azonban felgyorsulnak ezek a folyamatok, amelyek a népfelszabadító háború során a parasztkérdéssel kapcsolatban kialakult széles körű pártkoncepció részét alkotják. A JKP már a háború befejezése előtt ismertette a parasztkérdés átfogó megoldására vonatkozó elképzelését. Már 1944 áprilisában a Jugoszláv Nemzeti Felszabadító Bizottság gazdasági újjáépítési bizottságának a néphatósági szervek újjáépítési tevékenységére vonatkozó utasítása felmérte a birtokviszonyokkal és a belső kolonizációval kapcsolatos kérdések megoldásának valamint az elhagyott birtokok jugoszláv állampolgárokkal való betelepítésének szükségességét. A DFJ ideiglenes kormányának 1945. március 9-i nyilatkozata már pontosabban meghatározta, hogy a parasztkérdést földreform és kolonizáció útján kell megoldani. A nyilatkozat már kilátásba helyezte a falu társadalmi-gazdasági viszonyainak megváltoztatását, és körvonalazta a parasztkérdés megoldásának platformját. A pártnak a parasztkérdés megoldásával kapcsolatos álláspontja megfelelt a parasztság alapvető szociális és politikai érdekeinek, habár a kérdés elvi megközelítése összhangban volt az általános marxista elmélettel. A JKP az ilyen politika kialakításában szem előtt tartotta a parasztságnak a népfelszabadító mozgalomban való tömeges részvételét, történelmi földhöz kötöttségét valamint a mezőgazdaság és a falusi termelés gyorsabb gazdasági felújításának szükségességét. A DFJ ideiglenes nemzetgyűlése már 1945. augusztus 23-án meghozta a földreformról és a kolonizációról szóló törvényt, amelynek alapelve az, hogy a föld azoké, akik megmunkálják. A földreformról szóló törvény alapján kisajátították a nagybirtokokat, és felszámolták a birtokviszonyok feudális maradványait. A földbirtok nagyságát 45 hektárra korlátozták, illetve 20—35 hektárra, ha a tulajdonos bérelt munkaerővel műveltette meg. A törvény a meghatározott földmaximum növelésének semmilyen formáját sem engedélyezte. Elvették a három hektárnál nagyobb földterületeket mindazoktól, akik nem földműveléssel foglalkoztak. Kisajátították a vallási közösségek, a bankok és részvénytársaságok földjeit is. Az ilyen intézkedések 1 566 000 hektáros alapot biztosítottak a földreform végrehajtásához. A legnagyobb agráralapja Vajdaságnak, Horvátországnak és Szlovéniának volt. Az alap több mint felét (797 000 hektárt) a parasztok között osztották szét. A fennmaradt részből 288 000 hektár jutott az állami birtokoknak, 20 357 hektár az állami intézményeknek, 40 000 hektár az állami vállalatoknak, 40 700 hektár a mezőgazdasági szövetkezeteknek. A földreform korlátozta a kapitalista társadalmi-gazdasági viszonyok továbbfejlődésének lehetőségeit a mezőgazdaságban, és kialakította a falu behatottabb társadalmasításának feltételeit. Hozzájárult a falusi magántulajdon fejlődéséhez és megszilárdulásához, de szociális hatásaival valójában túlhaladta a burzsoá földreformokat. A nagy állami birtokok megalakítása egyúttal a falun is feltételeket teremtett a

szocialista termelés és a szocialista társadalmi viszonyok fejlődéséhez. A jugoszláv forradalom sajátosságait tükröző többféle tulajdonjog (állami, szövetkezeti és magántulajdon) utat nyitott az agrárpolitika fejlődésének új irányai előtt. A birtokviszonyok ilyen felépítése a falun valójában a régi társadalmi erők politikai vereségét eredményezte.

Az agrár-birtokviszonyok változásának szociális és osztályjellege erős ellenkezést váltott ki a polgári erők, különösen a római katolikus és a görögkeleti egyház köreiben. Az ideiglenes nemzetgyűlésben a polgári ellenzék politikai indítékokból nem szavazott nyíltan a földreformról szóló törvény ellen. Úgy értékelte, hogy ily módon szembekerülne a parasztsággal, és ettől okkal óvakodott. Ilyen megfontolások alapján csak a reform gazdasági helyénvalóságát kérdőjelezte meg, és csak végrehajtásának gyorsaságát ellenezte. Úgy vélte, hogy nem kellene felaprózni a nagybirtokokat, amelyeken már bejáródott a termelés, és a nagyüzemi földművelés megtartását tekintette az agrárviszonyok központi kérdésének.

Sokkal hevesebben támadta a földreformot a római katolikus és a görögkeleti egyház, amely úgy vélte, hogy a reform veszélyezteti az egyház anyagi fennmaradását és szellemi tevékenységét, és hogy ez a törvény valójában sérti a szociális igazságot. Habár az ellenállás szervezett és időnként igen erős volt, a JKP az állami szervek és a tömegszervezetek útján következetesen megvalósította a földreformról szóló törvényt.

A parasztkérdés megoldásához tartozott a kolonizáció is. 1945 őszén kezdődött, és a forradalmi hatalom rendkívül fontos szociálpolitikai intézkedése volt. Így oldották meg a terméketlen és a háborúban letarolt területek lakosságának szociális-gazdasági helyzetét. Megoldották ezenkívül a munkaerőhiányt és a föld megművelésének problémáját is Vajdaságban, amelyet a német nemzetiségi csoport túlnyomó többsége elhagyott. A fő kolonizációs terület Vajdaság volt, ahol mintegy 500 000 katasztrális holdat szántak az ország más vidékein élő lakosság és a harcosok telepítésére. 1946 végéig Bosznia-Hercegovinából 11 963-at, Horvátországból 9412-t, Crna Gorából 6742-t, Szerbiából 5129-et, Szlovéniából 691-et és Macedóniából 1552-t családot telepítettek.

A néphatósági szervek anyagi támogatást nyújtottak a telepeseknek, háztartási eszközöket, szerszámokat, termelési kölcsönt stb. adtak nekik. A kolonizáció szövetségi és belső felépítésre oszlott. A szövetségi kolonizációs alapot a német nemzetiségi csoporttól elvett földek és az állami földterületek, a belső alapot pedig az ellenségtől kisajátított és a földreform által kapott földek képezték.

1944 végén és 1945-ben a társadalmi-gazdasági viszonyok változása nyomán megerősödött a forradalmi hatalom alapja. A változtatások után az új társadalmi erők javára billent a nemzeti jövedelem felosztása.

Az államnak és a munkásosztálynak a nemzeti jövedelemből való részesedése ilyképpen az 1937. évi 16°/o-ról 1947-ben 36°/o-ra emelkedett, míg a tőkéséké ugyanebben az időszakban 46-ról 15°/o-ra csökkent.

SÁNDOROV Péter fordítása